

Марина Савченко,
асистент
кафедри дошкільної освіти,
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет»

ВИКОРИСТАННЯ ФОЛЬКЛОРУ ЯК ЗАСОБУ ЛОГІКО-МАТЕМАТИЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Стаття присвячена одній із важливих проблем дошкільного виховання – формуванню первинних математичних уявлень у дітей дошкільного віку. На основі вивчення елементів українського народного фольклору у роботі з дітьми дошкільного віку як засобу народної педагогіки визначено особливості їх застосування для збагачення математичних уявлень дітей. Подано аналіз рівня обізнаності вихователів щодо особливостей використання фольклору як засобу логіко-математичного розвитку дітей дошкільного віку.

Ключові слова: логіко-математичний розвиток, математичні уявлення, діти дошкільного віку, народна педагогіка, фольклор.

Статья посвящена одной из важных проблем дошкольного воспитания – формированию начальных математических представлений у детей дошкольного возраста. На основе изучения элементов украинского народного фольклора в работе с детьми дошкольного возраста как средства народной педагогики определены особенности их использования для расширения математических представлений детей. Представлен анализ уровня осведомленности воспитателей относительно особенностей использования фольклора как средства логико-математического развития детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: логико-математическое развитие, математические представления, дети дошкольного возраста, народная педагогика, фольклор.

The article is devoted to one of the most burning problems of pre-school education – primary formation of mathematical concepts at preschool children. On the basis of the specific use of traditional pedagogy at work with preschool children the elements of Ukrainian folklore and their using peculiarities to enrich mathematical concepts of children were defined. The analysis of educators' awareness as for the peculiarities of using folklore as a means of logical and mathematical development of preschool children was presented.

Key words: logical and mathematical development, mathematical concepts, preschool children, traditional pedagogy, folklore.

Формування початкових математичних уявлень у дітей дошкільного віку є важливим засобом розвитку їх пізнавальної сфери, зокрема, інтелектуальних здібностей, мисленнєвих якостей. Зміст логіко-математичного розвитку відображено у державних програмах навчання, виховання і розвитку дітей дошкільного віку. У них визначені такі завдання: ознайомлення дітей дошкільного віку з поняттями множини, числа та кількості; опанування ними простими арифметичними діями; засвоєння уявлень про величину, форму та їх вимірювання, просторові та часові відношення. Переважно означені завдання вирішуються за рахунок занять з логіко-математичного розвитку. Проте не менше значення відіграє зміст діяльності дітей поза заняттями. Потрібно насичувати повсякденне життя дітей різними розумовими задачами, надавати математичні уявлення в ігровій формі, використовувати у середовищі дошкільного закладу засоби, що сприяють логіко-математичному розвитку.

На нашу думку, одним із таких засобів є народна педагогіка. Як один з елементів культурно-розвиваючого середовища дошкільного закладу, вона набуває особливого значення сьогодні, коли спостерігається розрив зв'язків між поколіннями, втрата традицій сімейного виховання, а пріоритетними завданнями визначаються виховання національної самосвідомості, любові до рідної землі, усвідомлення дитиною своєї етнічної спільності з народом.

Серед засобів народної педагогіки дослідниця І. Бабій виокремлює традиції, що розкриваються у звичаях, обрядах, національних святах, а також фольклор та ігри. До фольклору відносять: народні казки, народні пісні (обрядові, колискові, побутові, історичні) та малі фольклорні жанри (забавлянки, лічилки, дражнилки, потішки, мирилки, примовки, загадки, прислів'я, приказки, побажання, чистомовки) [1].

Використання фольклору як засобу логіко-математичного розвитку дитини дошкільного віку сприяє її зануренню в традиційну народну культуру, входить до світу математики не через теорію, а через ознайомлення з природою математики у народному розумінні, що на генетичному рівні легше сприймається малюками. Саме фольклор дозволяє формувати у дітей первинні математичні уявлення як на заняттях, так і поза ними, плекає інтерес до світу народної математики, впливає на їх логіко-математичний розвиток без примусу, в цікавій ігровій формі.

На важливості використання засобів народної культури у вихованні особистості дитини, зокрема фольклору, народних пісень і танців, наполягали у своїх працях Г. Ващенко, О. Духнович, А. Макаренко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін. Ідеї класиків педагогіки знаходять своє відображення у дослідженнях сучасних учених (А. Богущ, Л. Граціанська, К. Крутій, Н. Лисенко, Л. Плетеницька та ін.).

Дослідниці А. Богущ, Н. Лисенко зазначають, що ознайомлення зі способами лічби, вимірюванням, математичним письмом має відбуватися у

зв'язку з історією свого народу. Вивчивши праці математиків, істориків, етнографів з питань розвитку математичних знань українського народу, вони визначили важливі аспекти ознайомлення дітей з народною математикою як складовою народознавства в дошкільному закладі. Це ознайомлення дітей зі своєрідними народними способами лічби та вимірювання: вимірювання довжини за допомогою частин людського тіла (лікоть, палець, п'ядь, вершок, долоня, рука, аршин, сажень), відстані кроками та переходами (поки чутно вола, за добу, за місяць, від сходу до сходу), об'єму рідких (кварта, гранець, відро) та сипучих (пуд, фунт, пучка) речовин, площі за кількістю висіяного зерна чи часу обробки землі однією людиною тощо [2].

Авторка програми «Бабусяна математика» Л. Плетеницька пропонує ознайомлювати дітей дошкільного віку з основами народної математики через навчання їх способам лічби та обчислення, старовинним математичним письмом та його носіями, одиницями вимірювання, приладдям для вимірювання. Це відбувається за допомогою народного календаря як засобу опанування часу і простору; шляхом обстеження народних виробів, що містять зображення геометричних фігур; читання казок та приказок, що містять дані про народні одиниці міри та особливості вимірювання тощо. Дослідниця наголошує на поетапності ознайомлення дітей з математичними поняттями. Спочатку відбувається роз'яснення поняття, потім відображення його у різних жанрах усної народної творчості, останній етап – ознайомлення з цим поняттям під час бесід, розповідей, дидактичних ігор [3].

Мета статті – визначити особливості використання українського народного фольклору у логіко-математичного розвитку дітей дошкільного віку.

З метою вивчення рівня обізнаності вихователів щодо особливостей використання фольклору як засобу логіко-математичного розвитку дітей дошкільного віку, було проведено анкетування. У ньому взяли участь вихователі різних категорій, що працюють у дошкільних закладах Донецької, Харківської, Запорізької областей. Педагогам було запропоновано відповісти на низку запитань, зокрема: 1) «Яке значення, на Вашу думку, має використання українського фольклору в роботі з дітьми дошкільного віку?»; 2) «Які жанри українського фольклору Ви використовуєте у власній педагогічній діяльності?»; 3) «Під час яких видів діяльності з дошкільниками Ви використовуєте український фольклор?»; 4) «Чи застосовуєте Ви під час занять з логіко-математичного розвитку український фольклор? Якщо так, то які саме жанри?».

Відповіді на перше запитання показали, що значна частина вихователів (45,9 %) розглядають фольклор лише в якості ознайомлення дітей з традиціями свого народу, його обрядами, побутом, українською культурою загалом. Частина опитаних також визначила важливе місце фольклору в роботі з виховання у дошкільників патріотичних почуттів,

любові та поваги до рідного краю, свідомого громадянства (21,6 %). Майже третина опитаних (29,7 %) не дали конкретної відповіді на це питання, хоча відзначили як позитивне використання фольклору для розвитку особистості дитини. Це може свідчити про необізнаність з можливостями виховної роботи з дітьми засобами народної педагогіки, зокрема, різних фольклорних жанрів. Окремі вихователі, крім представлених відповідей, додавали, що використання фольклору сприяє розвитку духовно-моральної (8,1 %), емоційної (5,4 %), пізнавальної сфери (13,5 % – пам'яті та мислення, 8,1 % – розвиток творчих якостей).

Відповіді на друге запитання засвідчили обізнаність вихователів із різними жанрами українського фольклору, які вони в тій чи тій мірі застосовують у роботі з дітьми. Переважно використовуються загадки (83,8 %), лічилки (78,4 %), прислів'я (73,0 %), приказки (54,1 %), скоромовки (51,4 %). Вихователі зазначають, що їх вибір жанру фольклору залежить від форми роботи з дітьми (заняття, гра, вільна діяльність дітей тощо), тематики (наприклад, під час народних свят застосовуються колядки та щедрівки (54,1 %) тощо), виду організації (з групою чи індивідуально). Так, під час сюжетно-рольових ігор вихователі застосовують колискові (45,9 %), в поодиноких випадках використовують їх під час режимних моментів. У групах дітей молодшого дошкільного віку застосовують потішки (62,2 %), забавлянки (32,4 %), пестушки (18,9 %). Були названі також такі жанри як мирилки (48,6 %), примовки (29,7 %), мовчанки (24,3 %). Проте такий важливий жанр фольклору як казка був зазначений лише невеликою кількістю вихователів (13,5 %).

Відповіді вихователів на третє запитання підтвердили, що до застосування різних жанрів фольклору вони вдаються переважно на заняттях, яким передують певна підготовка (89,2 %). Проте серед названих занять переважали заняття з розвитку мовлення, художньої діяльності, музичні. Лише 5,4 % вихователів відзначили можливість застосування фольклору на заняттях з логіко-математичного розвитку. Більше половини вихователів (62,2 %) використовує фольклор під час прогулянок та екскурсій. Були також згадані такі режимні процеси як ранкова гімнастика (27,0 %), культурно-гігієнічні процедури (16,2 %). 56,8 % вихователів звертається до фольклору під час організації ігрових моментів, переважно були названі театралізовані та рухливі ігри.

Відповіді на четверте запитання засвідчили, що більшість вихователів не знають всіх можливостей фольклору для логіко-математичного розвитку дітей. Вони вважають, що доцільними для використання на заняттях з математики є лише лічилки (89,2 %) та загадки (78,4 %). Всі інші жанри фольклору є недоречними для цього. Епізодично використовуються приказки (13,5 %), мирилки (8,1 %), казки (8,1 %), примовки (5,4 %), прислів'я (5,4 %). Деякі вихователі (10,8 %) висловили сумнів у можливості використання фольклору з метою логіко-

математичного розвитку дітей дошкільного віку. Відзначили, що важко використовувати фольклор саме у такому призначенні і можливе це лише в інтегрованому занятті, де поєднані завдання з логіко-математичного розвитку та з розвитку мовлення.

Отримані результати підтверджують необхідність роз'яснення можливостей використання різних фольклорних форм у роботі з дітьми з метою їх логіко-математичного розвитку.

Використання усної народної творчості, що містить математичний зміст допомагає дітям засвоїти числа, їх послідовність, величину. Лічилки, загадки, прислів'я, приказки та казки активізують такі логічні операції мислення як аналіз, синтез, абстрагування, класифікація, узагальнення, порівняння. У фольклорі містяться уявлення народу про довкілля в його взаємозв'язках і взаємозалежностях, які можна відобразити через кількісні показники, величину (об'єм, вагу, площу, відстань, довжину та ін.), положення у просторі та часі. Крім того, фольклор не вимагає створення спеціальних умов чи форм роботи, він успішно використовується в ігровій, образотворчій, рухливій та інших видах дитячої діяльності.

Серед малих фольклорних жанрів, що містять математичні уявлення народу, слід визначити лічилки. У переважній більшості вони містять логічний числовий звукоряд, що характеризується чітким ритмом та віршованою формою. Це сприяє оволодінню дітьми, починаючи з середнього дошкільного віку, уявленнями про множину та число, засвоєнню натурального ряду чисел, порядку в ряді величин; активізує в їхньому мовленні слова-числівники. Наприклад: «Раз, два, три, чотири, козі дзвоника вчепили. Коза бігає, кричить, просить дзвоник відчепить».

Інші задачі логіко-математичного розвитку вирішують загадки. Вони сприяють активізації мислення дітей, розвивають кмітливість, спостережливість. В їхньому змісті з гумором ставиться певна задача, вирішення якої може бути пов'язане з необхідністю здійснювати певні арифметичні дії. Використання загадок допомагає розвивати спостережливість у дітей, вміння аналізувати явища природного довкілля («Довгі вуха, куций хвіст, невеликий сам на зріст. На городі побував, нам капустку попсував. Довгі ноги – скік та скік. Ми погнались, він утік»), вивчати предметний світ («Дерев'яне полінце – шість дірочок має, весело співає»), людину («У двох матерів по п'ять синів – і всі на одне ім'я»), зосереджуватись на матеріалі, що розглядається. Вони є універсальним засобом, що є актуальним і під час занять, і на прогулянці під час спостережень, праці, і у процесі ігрової діяльності дітей.

Близькими за змістом до загадок є прислів'я, які образно і чітко передають життєвий досвід від покоління до покоління. Вони не вимагають розв'язання певного завдання, проте щоб зрозуміти зміст, який у них міститься, треба поміркувати. Використання прислів'їв сприяє активізації таких операцій мислення як аналіз і синтез, абстрагування та

узагальнення, що виступає одним із завдань роботи з дітьми старшого дошкільного віку. Допомагає розвитку уміння аргументувати свою відповідь, стимулює розвиток допитливості як важливої пізнавальної якості. У змісті багатьох прислів'їв містяться знання про число («Мудрому і два слова досить, а дурному й копа не допоможе»), форму («Чудний бублик: кругом об'їси, а всередині нема нічого»), величину («У страху очі великі»), простір («Як небесна височина, так і морська глибина») та час («Ранок вечора мудріший»).

Активізації математичного словника дітей сприяє використання примовок та приказок. На відміну від прислів'їв, вони позбавлені описовості та моралі, певних висновків, можуть бути незвичайними та трохи безглуздими. Проте у гумористичній і доступній дітям дошкільного віку формі дозволяють закріпити у них уявлення про число («Балакала, говорила – сім мішків гречаного Данила»), простір («Бедрику, бедрику, скажи мені правдоньку, куди буде дощик: чи сюди, чи туди?», «Летів горобець через безверхий хлівець та вгору пурх!») та час («Скривився, як середа на п'ятницю», «Не попередить четвер середи»).

Ще один з малих фольклорних жанрів – скоромовка. Її зазвичай використовують з метою оволодіння дітьми умінням швидко і чітко вимовляти текст, повторюючи певну фразу чи невеликий віршований текст. Спираючись на це, використання у роботі з дітьми старшого дошкільного віку скоромовок, які містять слова-числівники, сприятиме засвоєнню ними математичної лексики та формуванню орієнтації в кількісних відношеннях між предметами та явищами. Наприклад: «Хитру сороку піймати морока, а на сорок сорок – сорок морок», «Дрова рубали два дроворуби».

Регулятором дитячих стосунків із метою вирішення конфліктної ситуації чи примирення після сварки може виступати мирилка. Цей малий фольклорний жанр теж пов'язаний із ритмічним промовлянням римованого тексту, який може супроводжуватись певною руховою активністю дітей. Крім цього, зміст певних мирилок допомагає розширити математичні знання, оволодіти операціями зіставлення та порівняння множин за кількістю у дітей старшого дошкільного віку. Наприклад, чесно розподіляти щось між друзями: «Равлику-Павлику, вистав ніжки та ріжки. Тобі два – мені два, поділимось обидва», «Дві подружечки зажурилися, дві подружечки посварилися. Тобі яблучко, мені грушечка – не сварімося, моя душечка. Тобі яблучко, мені зернятко – не сварімося, моє серденько».

Опанування дітьми старшого дошкільного віку знаннями про час та одиниці його виміру пов'язане з ознайомленням із народним календарем, який включає ще один фольклорний жанр – прикмети. Вони містять знання людства, засновані на спостереженнях за різними подіями та явищами довкілля. Низка народних прикмет розкривають особливості часових і просторових відношень у природі, тому можуть викорис-

товуватися для закріплення знань дітей про дні тижня («У понеділок роботи не починай і в дорогу не вирушай»), засвоєнню послідовності місяців та пір року, з якими пов'язані сезонні зміни («Грім у вересні – на теплу і тривалу осінь»).

За допомогою календаря також визначається час настання свят, що викликають підвищений інтерес у дітей. Різноманітні народні свята зимового (різдвяні), весняного, літнього (русальні, купальські, жнивварські) циклів містять малі фольклорні жанри, з якими ознайомлюють дітей з молодшого дошкільного віку. У більшості колядок, щедрівок, гаївок, веснянок присутні математичні уявлення у вигляді слів-числівників та понять, що характеризують форму, розмір різних предметів, їх просторове та часове розміщення. Наприклад: «Дай, боже, вечір добрий! Дайте пиріг довгий. А хоч коротенький та мачку повненький...».

Крім того, під час свят широко використовуються обрядові пісні, у змісті яких наявні прислівники, прийменники та інші частини мови, що відбивають знання про просторове розміщення предметів, про послідовність подій у часі, про кількісні відношення між числами, цілим і частиною, наприклад, у весняних піснях («Ой кувала зозуленька та й кувала сорок, співай, співай, товаришко, минає вівторок...»), купальських («Ой вінку, мій вінку, хрещатий барвінку! А я тебе плела вчора до вечора...») та ін.). Вирішенню цього завдання сприяє також використання колискових пісень, які у роботі з дітьми дошкільного віку переважно використовуються в сюжетно-рольових іграх. Наприклад: «А-а-а, котки два, шарі-бурі обидва. Один пішов на миші, другий дитя колише. Спи дитино, я колишу, як ти заснеш, я тя лишу. Сама піду на роботу, тоді прийду аж в суботу. Спи, дитино, і вдень, й вночі, висипляй си карі очі».

Окремої уваги заслуговують українські народні казки. Вони не лише сприяють засвоєнню дітьми слів-числівників, закріпленню уявлень про форму, величину, простір та час. У старшій групі, коли дітей підводять до поняття «лічба», «вимірювання», доцільно давати їм відомості про те, як вимірювали українці у стародавні часи, якими системами числення і вимірювання користувалися. Це дозволяє познайомити з функціональною залежністю мір і величин. Відображення народних одиниць міри та способів вимірювання міститься у казках «Коза-дереза», «Котик і півник», «Півник і двоє мишенят», «Котигорошко» та інших. Крім того, на заняттях з логіко-математичного розвитку доцільно використовувати персонажі з уже знайомих дітям казок в якості наочного матеріалу чи у змісті арифметичних задач, де перед героями казок ставляться різні завдання.

Отримані дані дозволяють говорити про те, що фольклор як засіб логіко-математичного розвитку дітей дошкільного віку не завжди використовується в повному обсязі своїх можливостей вихователями дошкільних навчальних закладів. Це обумовлюється низкою причин, серед яких головною виступає недостатнє вивчення педагогами джерел народної

педагогіки, зокрема, фольклорних творів із цією метою. Вирішенню цієї проблеми може сприяти створення вихователями спеціальних фольклорних добірок математичної спрямованості, які для зручності можуть поділятися відповідно до завдань логіко-математичного розвитку для молодшої, середньої, старшої груп дошкільного закладу. Крім того, такі добірки можуть використовуватися батьками дітей за умови ознайомлення їх з можливостями фольклору в розвитку інтелектуальних і творчих здібностей дітей.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у пошуку нових засобів математичного розвитку дітей дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабій І. Засоби народної педагогіки та шляхи їх використання у моральному вихованні старших дошкільників / Інна Бабій // Імідж сучасного педагога. – 2010. – № 6–7(105–106). – С. 124–126.
2. Богуш А. М. Українське народознавство в дошкільному закладі : нав. посіб. / А. М. Богуш, Н. В. Лисенко. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К. : Вища школа, 2002. – 407 с.
3. Плетеницька Л. Мандрівка у народну математику / Лідія Плетеницька // Палітра педагога. – 1999. – № 1. – С. 3–8.